

## عملکرد نسل جدید معلم در رشد و پرورش خلاقیت دانش آموزان

ژاله دایی آذغان<sup>۱</sup>، سلاله کریم زاده شقاقی<sup>۲</sup>، ناهیده درگاهی<sup>۳</sup> و حمیده خدای<sup>۴</sup>

۱- کاردانی تربیت بدنی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر

۲. کاردانی دبیری ریاضی، دانشگاه تبریز

۳. کارشناسی زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد سراب

۴. کارشناسی الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه تربیت معلم تبریز

Zhalehda02@gmail.com

### چکیده

پرورش استعداد های درخشان و خالق در هر دوره های از تاریخ، هدف مهم جوامع انسانی بوده است؛ چرا که افراد خالق کسانی هستند که پیشرفت های عظیم پزشکی، ادبیات و هنر مدیون کوشش های آنهاست و پیشرفت تمدن را در جوامع بشری به عهده دارند. خلاقیت یکی از پیچیده ترین و در عین حال زیباترین توانایی های ذهنی بشر است که او را برای رویارویی با مشکلات یاری می کند. یکی از راهکارهای مفید و مناسب انتقال مفاهیم و اطلاعات به دانش آموزان استفاده از روش های خلاقانه توسط معلم است تا از طریق آنان یادگیری تسریع و تسهیل شود. این پژوهش به شیوه مروری و با استفاده از منابع کتابخانه ای انجام شد. نتایج نشان داد خلاقیت قابل آموزش و تمرین است یعنی افراد می توانند با تمرین مهارت هایی خلاقیت خویش را افزایش دهند و همچنین ماهیتی است که به چشم دیده نمی شود اما حاصل آن به صورت راه حل های نو؛ اندیشه های بدیع و محصولات تازه قابل مشاهده عینی است. معلم می تواند با اتخاذ روش های جدید خلاقیت را در دانش آموزان خود پرورش دهد.

کلیدواژه ها: پرورش خلاقیت، نقش معلم، دانش آموز، مدرسه، معلم

## مقدمه

انسان استمرار حیات خود را مدیون خلاقیت است. بدون جدیت در خلاقیت؛ تولیدی و طراوتی در قلمرو نبوغ بشری حاصل نمی‌شود لذا پرورش خلاقیت لازمه تعلیم و تربیت هدفمند و پایدار است که با به‌کارگیری روش‌ها و فن‌های پرورش خلاقیت در کلاس‌ها توأم شده و نتیجه آن پرورش افراد خلاق و انسان‌های بدیع اندیش و نوع‌گرا است. (جهانی، پرورش خلاقیت از نظریه تا عمل)

بسیاری از افراد نابغه و باهوش وقتی که در یک چرخه غیر خلاق قرار گرفتند نابود شدند و برعکس بسیاری از افرادی که هوش متوسط داشتند با قرار گرفتن در یک چرخه خلاق سرآمد روزگار شدند. در یک سیستم خلاق فرد می‌آموزد که همیشه نوعی دیگر بیندیشد در مسیر عادات روزمره قرار نگیرد به‌جای اینکه ماهی به او بدهد فن ماهی‌گری را به او می‌آموزد و به فرد می‌آموزد که یک نفر است اما نفری که می‌تواند جهان را دگرگون کند؛ یک‌ذره‌اتم نیست بلکه گلوله‌اتم است؛ یک سیستم خلاق جرئت و جسارت حرف زدن را می‌آموزد و بسیاری از خصوصیات دیگر. (شمیسا، خلاقیت و نوآوری)

وقتی به سرعت گذر عمر خود بیندیشید و بکوشید؛ چیزی بیابید که بعد از شما بماند؛ ایجاد فرصتی برای دیگران به‌منظور بهره بردن از نهایت توان خلاقیت خود می‌تواند هدف مناسبی باشد حقیقت این است که همه ما ظرفیت بالایی در خلاقیت داریم که باید شکوفا شود. (تام کلی، دیوید کلی، خودباوری در خلاقیت)

## بیان مسئله تحقیق

هرچند علم، توسعه و پیشرفت نیاز اولیه بشر امروزی است، ولی باید دانست که علم به‌خودی‌خود، ضامن حل بسیاری از مسائل و مشکلات آینده‌ای که ما با آن‌ها مواجه خواهیم شد نیست، تنها نیروی شگرف و قدرتمند خلاقیت است که می‌تواند مسائل و مشکلات را از سر راه بشر بردارد. زندگی پیچیده امروزی هر لحظه در حال نو شدن است و جامعه انسانی برای زنده ماندن و گریز از مرگ و ایستایی به تحول و نوآوری نیاز دارد. خلاقیت یکی از عالی‌ترین و پیچیده‌ترین فعالیت‌های ذهن آدمی است که آموزش و پرورش باید به آن توجه کند. از آنجایی که آموزش و پرورش وظیفه آموزشی و پرورشی فرزندان و آینده‌سازان جامعه را بر عهده دارد باید از یک‌سو وظیفه فراهم آوردن زمینه رشد و پرورش خلاقیت و استفاده صحیح و جهت‌دار از استعدادها و توانایی‌های افراد را بر عهده بگیرد و از سوی دیگر برای پویایی خود نیازمند پرورش و بهره‌گیری از خلاقیت در سطوح سازمانی باشد. بیشتر اوقات، مردم کلمه خلاق را مترادف کلمه پر استعداد و باهوش می‌دانند و تصور آنان این است که کودک با استعداد و باهوش، خلاق‌تر است یا این‌که کودک خلاق از هوش بالایی برخوردار است. هرچند کودکان باهوش، توانایی بالقوه بیشتری دارند که در راه‌های خلاق به کار ببرند، اما خلاقیت، همان توانایی و هوش نیست، خلاقیت فرآیندی است که بر مبنای یادگیری، آموزش و تفکر استوار است. خلاقیت گستره وسیعی از مسائل کوچک روزانه تا پیشرفت‌های مهم تاریخی در علوم و ادبیات و هنر را در برمی‌گیرد و برخلاف نظر عمومی، «هر فرد با توانایی‌های شناختی معمولی با مقداری تلاش می‌تواند از خود خلاقیت به خرج دهد»؛ بنابراین مسئله اصلی پژوهش این است که به چه میزان عوامل مؤثر بر خلاقیت انگیزه پیشرفت، تکرار و تمرین، مطالعه کتب غیردرسی، قصه‌گویی، تشویق و ترغیب، بازی‌های کودکان، اوقات فراغت، علاقه‌مندی به فعالیت‌های هنری می‌تواند در دانش‌آموزان خلاق و عادی مؤثر باشد. (محمودی، ۱۳۹۵)

آنچه مسلم است اینکه ایجاد و رشد خلاقیت دانش‌آموزان همواره یکی از سیاست‌ها و اهداف اصلی نظام‌های آموزشی در مقاطع تحصیلی مختلف بوده است؛ زیرا رشد خلاقیت یادگیرندگان، اصولاً بسترهای لازم را برای رشد و پیشرفت جوامع انسانی در ابعاد گوناگون فراهم کرده و درعین‌حال زمینه پویایی و نوآوری نهادهای آموزشی و همراهی برنامه‌های درسی آن‌ها را با تغییرات و تحولات شتابان زمانه ایجاد می‌کند. به‌علاوه، پرورش استعدادهای درخشان و خالق در هر دوره‌ای از تاریخ، هدف مهم جوامع انسانی بوده است؛ چراکه افراد خالق کسانی هستند که پیشرفت‌های عظیم پزشکی، ادبیات و هنر مدیون کوشش‌های آن‌هاست و پیشرفت تمدن را در جوامع بشری به عهده‌دارند. (امینی و همکاران، ۱۳۹۸)

یکی از ابزارهای تحقق موفقیت تحصیلی استفاده از روش‌های تدریس خلاق است. روش تدریس خلاق در واقع بر توانایی یک معلم در استفاده قوه خلاقه وی برای انتقال درست و سریع مفاهیم و مطالب به دانش‌آموزان اطلاق می‌شود؛ به‌گونه‌ای که

دانش‌آموزان بتوانند با کمترین زحمت مفاهیم و مطالب درسی را درک و دریافت کنند. خلاقیت یکی از پیچیده‌ترین و درعین‌حال زیباترین توانایی‌های ذهنی بشر است که او را برای رویارویی با مشکلات یاری می‌کند. یکی از راهکارهای مفید و مناسب انتقال مفاهیم و اطلاعات به دانش‌آموزان استفاده از روش‌های خلاقانه توسط معلم است تا از طریق آنان یادگیری تسریع و تسهیل شود. امروزه در نظام‌های آموزشی و طراحی برنامه‌های درسی تأکید فراوانی بر توجه به خلاقیت دانش‌آموزان می‌شود. استفاده از شیوه‌های درست تدریس و بهره‌گیری معلمان از توان ذهنی و قوه خلاقه خود برای انتقال محتوای برنامه درسی در موفقیت و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان غیرقابل‌انکار است. از این‌رو این مقاله بر آن است تا با ارائه تعاریفی چند از خلاقیت و اهمیت خلاقیت در زندگی بشر، نقش و تأثیر تدریس خلاق را بر موفقیت و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان را به‌اختصار مورد مطالعه و بررسی قرار دهد. (آزادمنش، ترکیان تبار، ۱۳۹۶)

### اهمیت و ضرورت تحقیق

از ویژگی‌های بارز انسان، قدرت اندیشه است و تمام موفقیت‌ها و پیشرفت‌های بشر در گرو اندیشه مؤثر اوست و عالی‌ترین جلوه اندیشه انسان، تفکر خلاق است. دنیای پیشرفته و پیچیده امروز جوامع بشری، بیش از هر زمان دیگری نیازمند افراد خلاق و هوشمند است. در این رابطه نظام آموزشی و به‌خصوص معلمان ما وظیفه‌دارند با به‌کارگیری روش‌های تدریس فعال و خلاقانه، شرایط لازم برای پرورش و ایجاد تفکر خلاق که یکی از مؤلفه‌های توسعه هر نظام آموزشی است را فراهم آورند. خلاقیت، یک توانایی همگانی است که هم ناشی از عوامل مختلف فردی و شخصیتی است و هم عوامل اجتماعی در آن مطرح است. خلاقیت، مفهومی است که مورد توجه فراوان روانشناسان قرار دارد و امروزه، همه محققان در این نظر متفق‌اند که اساس قدرت انسان ناشی از خلاقیت اوست و اهمیت خلاقیت و نقش زیربنایی آن در کلیه مسائل زندگی بر همگان آشکار است. (سیروسی، ۱۳۹۹)

ضرورت این امر پرورش تخیل در کودکان و دانش‌آموزان است و نیز فراهم کردن شرایط اجتماعی وجدید در آموزش و پرورش تحت عنوان تعلیم و تربیت خلاق، امری ضروری و جدی است. خلاقیت، قدرت و توانایی خلق و ایجاد مفاهیم یا به‌کارگیری آن در شکل جدید از طریق مهارت‌های ذهنی تعریف شده. از جمله سیر مراحل خلاقیت در افراد به‌کارگیری سلامت فکر، آمادگی برای خلاقیت از طریق کسب مواد خام لازم، حساسیت نشان دادن به مسئله، درخشش ناگهانی یک فکر، کسب دیدگاه و نگرش موافق نسبت به ایده‌های نوین، فعالیت ضمیر ناخودآگاه بر روی مسئله است. «بارش ذهنی» یا «رگبار ذهنی»، توجه به خود شکوفایی در کودکان، ایجاد اعتماد به نفس و... عوامل مؤثر در ایجاد خلاقیت را دانست. همچنین از موانعی که بر سر راه خلاقیت دانش‌آموزان قرار دارد عبارت‌اند از سلطه گری، منفی‌بافی، مقاومت، ترس، عیب‌جویی، انتقاد از دیگران و... است؛ بنابراین یک نظام تربیتی خلاق باید از روش‌هایی استفاده کند که باعث پرورش خلاقیت گردد مانند روش‌های پویا و ایستا، استفاده از حواس، استفاده از روش بحث و گفت‌وگو، فراهم آوردن فعالیت‌های مبتنی بر تجربه، استفاده از تفکر واگرا به‌جای تفکر هم‌گرا (رنجبر و همکاران، ۱۳۹۹)

خلاقیت یعنی راه تازه یافتن؛ جامعه برای پیشرفت و حرکت روبه‌جلو نیازمند خلاقیت است. با توجه به پیچیدگی‌های زندگی در جامعه کنونی، خلاقیت به‌عنوان یکی از عناصر اصلی شناخته می‌شود که فرد را به موفقیت می‌رساند. لذا نیاز است از همان سال‌های ابتدایی بر روی پرورش خلاقیت کودکان سرمایه‌گذاری شود و مدرسه به‌عنوان مهم‌ترین نهاد اجتماعی که کودک و نوجوان در آن قرار دارند، نقش بسیار مهمی را در این مورد ایفا می‌کند (حاجی عباسی خضولو و همکاران، ۱۳۹۸)

### مبانی نظری تحقیق

خلاقیت از ریشه لاتین *creates* به معنای رشد کردن گرفته شده است نوعی تفکر است که به بینش‌های جدید رویکردهای نو دیدگاه‌های تازه و راه‌های کلی جدید از فهم امور می‌انجامد نویسندگان بزرگ در زمینه خلاقیت طیف وسیعی از تعریف‌ها را معرفی می‌کنند که اگرچه زمینه‌های مشترکی بین این مفاهیم نظری متفاوت وجود ندارد ولی در همه موارد خلاقیت با تازگی نوآوری اصالت اختراع و خلق کردن توصیف می‌شود. بیشتر تعریف‌های خلاقیت دو معیار اصلی تازگی و تناسب را برای قضاوت

در مورد خلاقیت در نظر می‌گیرند و بیان می‌دارند خلاقیت توانایی تولید ایده‌هایی است که هم بکر جدید، غیرمعمولی تازه و غیرمنتظره و هم مؤثر (باارزش مفید قابل سازگار و درخور) باشند. (مشایخ و طاهری، ۱۳۹۸)

خلاقیت می‌تواند شکل‌های زیادی مثل نظریه داستان سمفونی شعر و یا هر مورد دیگری داشته باشد و در زمره مهم‌ترین و فراگیرترین فعالیت‌های انسان به شمار آید که دارای سطوح اجتماعی و فردی است گروهی از محققان بر نقش عوامل اجتماعی تأکید نموده و عوامل زمینه‌ای را در بروز آن مؤثر می‌دانستند. در سطحی شخصی‌تر خلاقیت اغلب به‌عنوان نشانی از سلامت ذهنی و عاطفی تلقی می‌شود همچنین انواع درمان‌های هنری و موسیقایی پدید آمده است که از رهگذر ابراز خلاقیت درونی؛ موجب بهبود سازگاری روانی و رشد شده‌اند. از آنجاکه هدف اصلی هر نظام آموزشی ایجاد تغییرات مطلوب در رفتار و فراگیران است بنابراین نظام‌های آموزشی باید به‌جای انتقال معلومات و محفوظات به شاگردان به پرورش خلاقیت در فراگیران بپردازند و آن‌ها را برای زندگی آینده آماده سازند امروزه اتفاق نظر بر این است که خلاقیت قابل‌آموزش و تمرین است یعنی افراد می‌توانند با تمرین مهارت‌هایی خلاقیت خویش را افزایش دهند بسیاری از صاحب‌نظران اعتقاد دارند که خلاقیت نتیجه یادگیری‌های فرد در خانه است. (افضلی و اسماعیلی، ۱۳۹۵)

خلاقیت از جمله موضوعاتی است که در طول تمام دوران‌های مختلف مورد توجه قرار گرفته است تمام پیشرفت‌های بشر محصول خلاقیت اندیشمندانی بوده است که با پردازش اندیشه‌ها نظریه‌ها و ابتکارات به شکل امروزی خود درآمده‌است. خلاقیت ماهیتی است که به چشم دیده نمی‌شود (یک مفهوم یا سازه است)؛ اما حاصل آن به‌صورت راه‌حل‌های نو اندیشه‌های بدیع و محصولات تازه قابل‌مشاهده عینی است. (درخشنده و نریمانی، ۱۳۹۶)

خلاقیت، یک فرایند ذهنی است که از فرد معینی و در یک‌زمان مشخص دیده می‌شود؛ فرآیندی که در نتیجه آن، یک اثر جدید اعم از ایده یا چیزی نو و متفاوت تولید می‌شود. تولید جدید و متفاوت، می‌تواند کلامی یا غیرکلامی و عینی یا ذهنی باشد. در مطالعه پیرامون خلاقیت، به دو نکته مهم زیر باید توجه داشت:

اول آن‌که خلاقیت می‌تواند خلق اشکال یا صورت‌های جدیدی از ایده‌ها یا تولیدات کهنه باشد. در این صورت، اغلب فکرها و ایده‌های گذشته، اساس خلاقیت‌های تازه است.

دوم این‌که خلاقیت امری انحصاری است و حاصل تلاش فردی و تنها یک موقعیت یا مسئله عمومی نیست؛ از این‌رو، فردی ممکن است چیزی را خلق کند که قبلاً هیچ‌گونه سابقه ذهنی از آن نداشته باشد؛ اگرچه آن چیز به‌صورت‌های مشابه یا کاملاً یکسان قبلاً توسط شخص دیگری و در موقعیت خاصی خلق شده باشد. (شریعتمداری، روان‌شناسی تربیتی، انتشارات امیرکبیر، ص ۴۰۹)

خلاقیت کودک در هر زمینه به چند چیز بستگی دارد که اجزاء اصلی خلاقیت را تشکیل می‌دهند و عبارت‌اند از:

۱. قلمرو مهارت‌ها: مربوط به استعداد آموزش و تجربه در یک زمینه خاص می‌شود و به‌عنوان مواد اولیه خلاقیت است و به‌عبارت‌دیگر برای اینکه کودک در یک حوزه خاص خلاق شود باید دارای مهارت لازم در آن زمینه باشد.
۲. مهارت‌های کار و تفکر خلاق: تفکر خلاق دارای ۴ مؤلفه اصلی است که افراد خلاق دارای ظرفیت بالایی در هر یک از این مؤلفه‌ها هستند.

سیالی: توانایی ذهن در خلق ایده‌های فراوان برای یک موضوع

روبرو کردن ذهن با موضوعات و مسائلی که الزاماً دارای پاسخ نیستند و برای آن‌ها جواب‌های متعدد می‌توان جستجو کرد در سیال سازی ذهن بسیار مؤثرند. ابتکار یا اصالت: استعداد فرد در تولید ایده‌های بدیع ناب و منحصر به فرد برای درک ماهیت ابتکار و تحقق آن باید به کودک بیاموزیم ساختار شکن باشد و متفاوت به مسائل نگاه کند و عجیب و غریب‌ترین، ناممکن‌ترین و دور از ذهن‌ترین ایده‌ها بیشتر توجه نشان دهد. انعطاف‌پذیری: توانایی ذهن را در تولید ایده‌های متنوع و گوناگون در مورد یک موضوع به‌عبارت‌دیگر یک ذهن انعطاف‌پذیر در شرایط جدید می‌تواند از مواضع مختلف به موضوع یا مسئله توجه کرده و دیدگاه‌های جدیدی ارائه دهد. بسط یا گسترش: مهارت فرد در پرداختن به یک ایده و تکمیل کردن آن لازمه کسب مهارت بسط، داشتن نوعی نگاه جزئی نگر و میکروسکوپی است.

انگیزه درونی: میل به انجام کاری به خاطر همان کار و به خاطر آنکه جالب، رضایت‌بخش و نوعی مبارزه‌طلبی شخصی است. نشانه اصلی انگیزه درونی. پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه آموزش دهی خلاقیت، به‌طور عمده به این نتیجه رسیده است که خلاقیت را هم می‌توان آموزش و هم پرورش داد. رویکرد خود تعیین‌گری به این موضوع اشاره می‌کند که چنانچه شرایط زمینه‌ای ارضاکنده نیازهای روان‌شناختی دانش‌آموزان باشد، در آن صورت زمینه برای بیان افکار و عقاید خلاق آماده است، لذا، خلاقیت نیازمند بافتی برای پیشرفت و غنی‌سازی تجارب است. از الزامات و روش‌های مهم برای تبلور خلاقیت، ایجاد فضای محرک، مستعد و به‌طور کلی خلاق است. علاوه بر اینکه محیط مدرسه برای چنین فضایی باید مهیا باشد، معلم نیز به‌نوبه خود باید زمینه لازم و فضای مطلوب را برای دانش‌آموزان فراهم کند. خلاقیت علاوه بر فراهم کردن رضایت کودک به او اعتمادبه‌نفس می‌دهد و دخالت او را بر دنیای بیرونی امکان‌پذیر می‌سازد. (مرادی و قبادی، ۱۳۹۸)

عوامل مؤثر بر رشد و افزایش خلاقیت دانش‌آموزان با استفاده از روش‌های آموزش بارش مغزی، مسئله محور، مهارت‌های پژوهشی، مطالعه خلاق، تدریس فعال، حل مسئله و بحث گروهی، استفاده از راهکارهای افزایش خودپنداری و ابراز وجود آشنا کردن معلمان با خلاقیت و ارزش و اهمیت آن و استفاده از برنامه‌های آموزشی انعطاف‌پذیری در کلاس بر خلاقیت دانش‌آموزان مؤثر است همچنین آموزش خلاقیت و محتوای درس، فرهنگ و روابط اجتماعی خانواده، رفتار معلم در کلاس، محیط آموزش، پشتکار دانش‌آموز، حاکمیت روابط انسانی و معلم در کلاس درس علاقه‌مندی دانش‌آموز به رفتار خانواده روش‌های تدریس مهم‌ترین عوامل مؤثر در پرورش خلاقیت دانش‌آموزان است. (جهانیان، ۱۳۹۵)

رنزو لی در نظریه خود در خصوص عوامل مؤثر در پرورش و ایجاد خلاقیت از سه عنصر معلم، دانش‌آموز، برنامه درسی نام می‌برد. بر اساس آنچه این نظریه بیان می‌کند با ترکیب مناسب این عناصر یادگیری مؤثر و خلاق حاصل می‌گردد. هر یک از این عناصر با زیرمجموعه‌های خود سبب عمل مطلوب یادگیری می‌شود زیرمجموعه‌های عناصر به شرح زیر است:

- برنامه درسی شامل ساختار رشته محتوا و روش‌شناسی رشته
- معلم شامل شناخت از رشته عشق به رشته و روش‌های تدریس
- دانش‌آموز شامل سبک یادگیری علائم و توانایی. (خیرآوران، ۱۳۹۴)

#### پیشینه تحقیق:

در تحقیقی که قوامی راد و همکاران (۱۳۹۹) تحت عنوان تأثیر روش تدریس و نوع ارزشیابی بر خلاقیت و قوه تخیل در دانش‌آموزان ابتدایی انجام داده است؛ بیان داشته که تغییر در ساختار روش تدریس و نوع ارزشیابی بستری مناسب برای پرورش و گسترش روحیه خلاقیت و تخیل است. معلم عنصری اساسی در این عرصه است که می‌تواند به‌عنوان ایجادکننده شرایط و تسهیل‌کننده یادگیری بر مبنای خلاقیت و تخیل دانش‌آموزان باشد. به‌طور کلی با تغییر در روش تدریس و نوع ارزشیابی و فعال کردن دانش‌آموزان به‌صورت مشارکتی در امر یادگیری این زمینه را برای تحقق هرچه سریع‌تر این دو مقوله در دانش‌آموزان فراهم آورد.

در پژوهشی که مهدیخانی و کاظمی (۱۳۹۹) تحت عنوان رابطه سبک‌های مدیریت کلاس با خلاقیت دانش‌آموزان مقطع ابتدایی انجام شده است حاکی از این است که میزان خلاقیت دانش‌آموزان در کلاس‌هایی که با سبک مدیریت تعاملی اداره می‌شدند، در مقایسه با گروه مقابل، به‌طور معناداری بالاتر بود. در دو خرده مقیاس تفکر سیال و انعطاف‌پذیری پرسشنامه خلاقیت نیز دانش‌آموزان دارای معلمان تعامل‌گرا از میانگین بالاتری برخوردار بودند. یافته‌های پژوهش حاضر با یافته‌های بسیاری از تحقیقاتی که بر مطلوب‌تر بودن شیوه مدیریت کلاس تعامل‌گرا تأکید داشته‌اند، همسوست. بر اساس نتایج این پژوهش چنین به نظر می‌رسد که حاکم بودن فضایی که در آن امکان بحث و تبادل نظر بین معلم و شاگردان وجود داشته باشد، بستر مناسب‌تری را برای رشد و پرورش خلاقیت و نوآوری دانش‌آموزان فراهم می‌سازد.

در تحقیقی که دهقانی و همکاران (۱۳۹۹) تحت عنوان بررسی نقش حمایت‌های خانواده و مدرسه در رشد و شکوفایی خلاقیت دانش‌آموزان انجام شده است نتایج نشان داد که همبستگی مثبت و معنی‌داری بین حمایت اجتماعی ادارک شده از طرف خانواده و معلمان با خلاقیت دانش‌آموزان وجود دارد.

در مطالعه‌ای که بیان فر و همکاران (۱۳۹۹) تحت عنوان زمینه‌ها و عوامل خلاقیت در تدریس معلمان خلاق در مدارس ابتدایی در شبکه اجتماعی دانش‌آموزان (شاد) انجام شده است حاکی از آن بود که خلاقیت در تدریس معلمان در برنامه شاد را می‌توان متأثر از سه دسته از عوامل مشتمل بر عوامل فردی تجربه و تحصیلات، علاقه و انگیزه، وجدان کاری عوامل فرهنگی توجه به تعارض محتوا با نیاز دانش‌آموزان مناطق مختلف و توجه به محدودیت‌های فرهنگی در بعضی خانواده‌ها و عوامل اداری زیرساخت‌های برنامه شاد، مدیر مدرسه و همکاران دانست.

در پژوهشی که یزدانیان (۱۳۹۹) تحت عنوان اثربخشی آموزش مبتنی بر حل مسئله بر انگیزش پیشرفت و خلاقیت در دانش‌آموزان مقطع ابتدایی انجام داده است بیان داشته که آموزش مبتنی بر حل مسئله بر انگیزش پیشرفت و خلاقیت در دانش‌آموزان مقطع ابتدایی اثربخش است.

در تحقیقی که پرویزی (۱۳۹۹) تحت عنوان نقش فضاهای بازی طبیعی در خلاقیت کودکان انجام داده است حاکی از این است که تأثیر به سزای فعالیت آزاد، تعاملی و خلاقانه در قالب بازی در بستر پارک‌هایی با عناصر طبیعی که خود کودک اجازه دخل و تصرف در آن را داشته باشد و در طراحی آن مشارکت کند دلالت دارد که این امر می‌تواند بر رشد ذهنی و جسمی کودک تأثیر گذاشته و همچنین جسارت و اعتماد به نفس وی را برای مواجهه با دنیای پیش رو آماده نماید.

در مطالعه‌ای که عبداللهی (۱۳۹۹) تحت عنوان روش‌های تدریس خلاقانه انجام داده است، یافته‌های این مقاله نشان داده که پژوهش، بستری مناسب برای تقویت و گسترش روحیه ابتکار، نوآوری و خلاقیت است. معلم به‌عنوان ایجادکننده شرایط و تسهیل‌کننده یادگیری دانش‌آموزان می‌توانند از طریق نوگرایی، انعطاف‌پذیری، عدم اجبار دانش‌آموزان به حفظ و انباشت ذهنی، شوخ‌طبعی، پرهیز از راهبردها و روش‌های قالبی آموزش، زمینه‌سازی برای ابراز وجود شاگردان و افزایش اعتماد به نفس در آنان، تحریک حس کنجکاوی فراگیران. بالاخره توأم ساختن آموزش و پرورش به آموزش خلاق و پرورش خلاقیت در کودکان و نوجوانان بپردازد.

در پژوهشی که خسروی و همکاران (۱۳۹۹) تحت عنوان نقش برنامه درسی خلاق در آموزش و پرورش انجام شده است نتیجه گرفته است که برنامه درسی خلاق نقش بسیار مهمی در تربیت نسل آینده دارد. ما اگر بخواهیم بزرگسالانی خلاق داشته باشیم باید به کودکان خلاق توجه کنیم. به همین دلیل باید به پرورش مهارت‌ها و انگیزه خلاقیت بپردازیم. توجه به یادگیری خلاق در نظام آموزشی و ایجاد یک محیط و بستر مناسب در مراکز آموزشی و تدوین برنامه درسی مناسب با توجه به شرایط فراگیران موجب خواهد شد که پا را از برنامه‌های درسی گذشته فراتر نهاده و ارکان و اهداف جدیدی در نظام آموزشی برای داشتن چنین افرادی ایجاد نماییم. به دانش‌آموزان اجازه داده شود تا با توجه به نیازها و علایق خود به یادگیری بپردازند و فرایند یادگیری را به‌صورت شخصی مدیریت کنند. به همین منظور لازم است فضایی باز و بدون فشار و استرس برای ثبت ایده‌ها و نظرات فراگیران فراهم آید تا آن‌ها بتوانند تفکرات و ایده‌های گذشته را به چالش بکشند و حرفی نو بزنند و ایده‌های تازه‌ای ارائه کنند.

در مطالعه‌ای که سالاری (۱۳۹۹) تحت عنوان بررسی تأثیر خلاقیت بر یاددهی و یادگیری دانش‌آموزان انجام داده است حاکی از این است که روش‌های تدریس فعال در ایجاد و رشد خلاقیت در دانش‌آموزان تأثیرگذار است.

در تحقیقی که برومندنیای شادی و قاضی ویشکایی (۱۳۹۹) تحت عنوان تکالیف یادگیری خارج از مدرسه دانش‌آموزان انجام شده است؛ نتیجه گرفته شده است که تکالیف درسی بسیار متنوع هستند و می‌توان آن‌ها را به‌گونه‌ای متفاوت برای دانش‌آموزان طرح کرد. برخی از معلمان، تکالیف درسی را به‌گونه‌ای طرح می‌کنند که یادگیری فراگیرندگان را با لذت توأم می‌سازد. ولی بعضی دیگر، تکالیف درسی را نوعی فعالیت عادی می‌پندارند که با انجام آن‌ها، دانش‌آموزان روی مسائل مهم و نکات اصلی درس، تمرین و تمرکز بیشتری می‌کنند و هدف از این کار آن است که در آن درس، تسلط بهتری پیدا کنند. متأسفانه انواع اغلب تکالیف درسی که از کوچک‌ترین خلاقیتی بی‌بهره‌اند، فقط مشغله‌ای هستند که معلمان برای دانش‌آموزان خود می‌تراشند و هدف آموزشی خاصی در آن‌ها نهفته نشده است. درواقع انتظار می‌رود تکالیف به دانش‌آموز قدرت انعطاف ذهنی و فکری بدهد، طوری که دانش‌آموز ابتکار به خرج بدهد و فکر نویی را عرضه کند و یا اثری خلق نماید. وقتی تکالیف به

فراگیر اجازه می‌دهد مفاهیم را خم و راست کند و اندیشه و تصویرها را در هم بیچد در واقع ذهن دانش‌آموز را در وضعیتی فعال و پویا قرار می‌دهد.

در بررسی‌های انجام‌شده یاسمی و همکاران (۱۳۹۹) تحت عنوان راهبردهای یاددهی-یادگیری مبتنی بر خلاقیت در دوره ابتدایی انجام داده است نتایج این پژوهش نشان داد که متخصصان، برنامه ریزان و معلمان باید به روش‌های تدریس فعال از جمله بدیهه پردازی، اکتشافی هدایت‌شده، بارش مغزی، ایفای نقش، حل مسئله و همیاری توجه کنند که زمینه را برای شکوفایی و پرورش خلاقیت در یادگیرندگان فراهم سازند.

در تحقیقی که نوراللهی و همکاران (۱۳۹۹) تحت عنوان تأثیر آموزش الکترونیکی بر انگیزه پیشرفت و خلاقیت دانش‌آموزان انجام داده‌اند بیان شده است که آموزش الکترونیکی بر انگیزه پیشرفت و خلاقیت دانش‌آموزان به‌طور معنی‌داری مؤثر است؛ بنابراین می‌توان گفت که این روش آموزشی می‌تواند مؤثرتر از روش سنتی عمل کند.

در مطالعه‌ای که محمدی گرمی و همکاران (۱۳۹۹) تحت عنوان منابع انسانی و یادگیری دانش‌آموزان ابتدایی انجام شده است بیان داده شده که در رویکردهای نوین آموزشی، دانش‌آموز موجودی پذیرنده صرف نیست بلکه موجودی فعال و مشارکت‌جو در فرایند یاددهی و یادگیری بشمار می‌آید و محیط و منابع قابل‌دسترس تأثیر بسزایی در یادگیری دارند. هرچقدر محیط و منابع یادگیری قوی‌تری داشته باشیم میزان یادگیری بیشتر و پایداری را شاهد خواهیم بود. کتاب‌های درسی یکی از مهم‌ترین مراجع و منابع یادگیری در نظام آموزشی محسوب می‌شوند لیکن تنها رسانه یادگیری بشمار نمی‌آیند، تهیه نرم افزارها، ایجاد وب‌گاه‌ها، پایگاه اطلاع‌رسانی و تبادل تجربیات از دیگر موارد نام بردنی می‌باشند، از طرفی با توجه به نقش مشارکتی و فعال دانش‌آموز، در نظام یاددهی و یادگیری معلم به‌عنوان عنصر اصلی و بالاترین مرجع تعیین‌کننده منبع آموزشی که بسترساز فرصت‌های متنوع یادگیری در سازمان اجتماعی یادگیری بنام مدرسه، است.

در تحقیقی که صباغی بیدگلی و همکاران (۱۳۹۹) تحت عنوان بررسی تأثیر وسایل کمک‌آموزشی در تدریس دوره ابتدایی انجام شده است یافته‌های پژوهش بیانگر آن است ابزارهای کمک‌آموزشی انواع گوناگونی دارند. هرکدام از آن‌ها به بهبود فرایند یاددهی-یادگیری در بخش خاصی کمک می‌کنند و فرایند تدریس و تفهیم مفاهیم را بهبود می‌بخشند. نقش وسایل کمک‌آموزشی در تدریس دوره ابتدایی عبارت‌اند از: تسهیل یادگیری انفرادی، بهره‌گیری از حواس مختلف، یادگیری عمیق، عینی ساختن مفاهیم و جلب توجه دانش‌آموزان در دروس مختلف است. در این راستا مهم‌ترین راهکارهای لازم در جهت بهبود فرایند یاددهی-یادگیری و ارتقای روش تدریس در دوره ابتدایی مشتمل بر بهره‌گیری از روش‌های تدریس فعال، استفاده از تجارب جهانی بین‌المللی موفق، آشنایی معلمان با وسایل کمک‌آموزشی، حرکت در مسیر سند تحول بنیادین و کاهش محتوای کتب درسی است.

در پژوهشی که ایوبی و آموزگار (۱۳۹۹) تحت عنوان رابطه بین خلاقیت و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان مدارس هوشمند و مدارس عادی شهر شیراز انجام داده شده است نتایج حاکی از آن است که دانش‌آموزان خلاق با توجه به ویژگی‌هایی مانند فرایندهای یادگیری سطح بالاتر و ادراک وسیع‌تر، اهمیت بیشتری نسبت به تحصیل داده و درکی بالاتر از موضوعات درسی نسبت به دانش‌آموزان غیر خلاق دارند. از این رو هم تلاش بیشتری از خود نشان می‌دهند و هم یادگیری این دسته از دانش‌آموزان نسبت به دیگران عمیق‌تر است. در نتیجه عملکرد تحصیلی بهتری خواهند داشت.

### هدف از تحقیق

هدف از انجام این تحقیق؛ بررسی عوامل مؤثر در ایجاد و رشد خلاقیت دانش‌آموزان است بر این اساس در این مقاله سعی شده است به بررسی ایجاد و رشد خلاقیت در ابعاد مختلف از جمله: مفهوم خلاقیت؛ عوامل مؤثر در خلاقیت؛ نقش معلم در پرورش خلاقیت، برنامه‌های درسی، روش تدریس، وسایل کمک‌آموزشی، تکالیف یادگیری و نوع ارزشیابی در خلاقیت و همچنین نقش حمایت‌های خانواده و مدرسه، نقش فضاهای بازی و نیز ویژگی‌های دانش‌آموزان خلاق ارائه گردد.

## مواد و روش تحقیق

روش مطالعه در این تحقیق به صورت مطالعه کتابخانه‌ای بوده است. برای این منظور از مطالب موجود در مقاله؛ تحقیق‌های چاپ‌شده و همچنین مطالب دیجیتالی استفاده شده است.

## بحث و نتیجه‌گیری

در بررسی‌های انجام‌شده؛ حاکی از این است که: خلاقیت از ریشه لاتین *creates* به معنای رشد کردن گرفته شده است نوعی تفکر است که به بینش‌های جدید رویکردهای نو، دیدگاه‌های تازه و راه‌های کلی جدید از فهم امور می‌انجامد. خلاقیت با تازگی، نوآوری، اصالت، اختراع و خلق کردن توصیف می‌شود. خلاقیت توانایی تولید ایده‌هایی است که هم بکر، جدید، غیرمعمولی، تازه و غیرمنتظره و هم مؤثر، بارز، مفید، قابل سازگار و درخور باشند. از آنجاکه هدف اصلی هر نظام آموزشی ایجاد تغییرات مطلوب در رفتار و فراگیران است بنابراین نظام‌های آموزشی باید به‌جای انتقال معلومات و محفوظات به شاگردان به پرورش خلاقیت در فراگیران بپردازند و آن‌ها را برای زندگی آینده آماده سازند. خلاقیت قابل‌آموزش و تمرین است یعنی افراد می‌توانند با تمرین مهارت‌هایی خلاقیت خویش را افزایش دهند. خلاقیت ماهیتی است که به چشم دیده نمی‌شود اما ماحصل آن به صورت راه‌حل‌های نو؛ اندیشه‌های بدیع و محصولات تازه قابل‌مشاهده عینی است. خلاقیت می‌تواند خلق اشکال یا صورت‌های جدیدی از ایده‌ها یا تولیدات کهنه باشد و یا فردی ممکن است چیزی را خلق کند که قبلاً هیچ‌گونه سابقه ذهنی از آن نداشته باشد. عوامل بسیاری می‌تواند در رشد و افزایش خلاقیت دانش‌آموزان مؤثر باشد عواملی مثل استفاده از روش‌های آموزش بارش مغزی؛ مسئله محور؛ مهارت‌های پژوهشی؛ مطالعه خلاق؛ تدریس فعال؛ حل مسئله و بحث گروهی؛ استفاده از برنامه‌های آموزشی انعطاف‌پذیر در کلاس؛ آموزش خلاقیت و محتوای درس؛ فرهنگ و روابط اجتماعی خانواده و رفتار معلم در کلاس؛ محیط آموزش؛ پشتکار دانش‌آموز؛ حاکمیت روابط انسانی و معلم در کلاس درس؛ علاقه‌مندی دانش‌آموز به رفتار خانواده و روش‌های تدریس. همچنین معلم عنصری اساسی در این عرصه است که می‌تواند به‌عنوان ایجادکننده شرایط و تسهیل‌کننده یادگیری بر مبنای خلاقیت و تخیل دانش‌آموزان باشد. یکی دیگر از عوامل حاکم بودن فضایی که در آن امکان بحث و تبادل نظر بین معلم و شاگردان وجود داشته باشد و بستر مناسب‌تری را برای رشد و پرورش خلاقیت دانش‌آموزان فراهم می‌سازد، همچنین همبستگی مثبت و معنی‌داری بین حمایت اجتماعی ادراک‌شده از طرف خانواده و معلمین با خلاقیت دانش‌آموزان وجود دارد همچنین تأثیر بسزای فعالیت آزاد تعاملی و خلاقانه در قالب بازی در بستر پارک‌هایی با عناصر طبیعی که خود کودک اجازه دخل و تصرف در آن را داشته باشد و در طراحی آن مشارکت کنند دلالت دارد که این امر می‌تواند بر رشد ذهنی و جسمی کودک تأثیر گذاشته و همچنین جسارت و اعتمادبه‌نفس وی را برای مواجهه با دنیای پیش رو آماده نمایند معلم به‌عنوان ایجادکننده شرایط و تسهیل‌کننده یادگیری دانش‌آموزان می‌تواند از طریق نوگرایی انعطاف‌پذیری عدم اجبار دانش‌آموزان به حفظ و انباشت ذهنی پرهیز از راهبردها و روش‌های قالبی آموزش زمینه‌سازی برای ابراز وجود شاگردان و پرورش خلاقیت در کودکان و نوجوانان بپردازد همچنین برنامه درسی خلاق نقش بسیار مهمی در تربیت نسل آینده دارد اگر بخواهیم بزرگسالانی خلاق داشته باشیم باید به کودکان خلاق توجه کنیم توجه به یادگیری خلاق در نظام آموزشی و ایجاد یک محیط و بستر مناسب در مراکز آموزشی و تدوین برنامه درسی مناسب با توجه به شرایط فراگیران موجب خواهد شد که ما را از برنامه‌های درسی گذشته فراتر نهاده و ارکان و اهداف جدید در نظام آموزشی برای داشتن چنین افراد خلاق ایجاد نماییم. یکی دیگر از عوامل مؤثر در ایجاد و رشد خلاقیت؛ تکالیف درسی دانش‌آموزان است که انتظار می‌رود تکالیف به دانش‌آموز قدرت انعطاف ذهنی و فکری بدهد طوری که دانش‌آموز ابتکار به خرج بدهد فکر نویی را عرضه کند و یا اثری خلق نماید. وقتی تکالیف به فراگیر اجازه می‌دهد مفاهیم را خم و راست کند و اندیشه و تصورها را در هم به پیچد درواقع ذهن دانش‌آموز را در وضعیتی فعال و پویا قرار می‌دهد. از عوامل دیگر می‌توان به ابزارهای کمک‌آموزشی اشاره کرد نقش وسایل کمک‌آموزشی در تدریس دوره ابتدایی عبارت‌اند از: تسهیل یادگیری انفرادی؛ بهره‌گیری از حواس مختلف؛ یادگیری عمیق؛ عینی ساختن مفاهیم و جلب‌توجه دانش‌آموزان در دروس مختلف است دانش‌آموزان خلاق با توجه به ویژگی‌هایی مانند فرایندهای یادگیری سطح بالاتر و ادراک وسیع‌تر؛ اهمیت بیشتری نسبت به تحصیل داده و درکی بالاتر از موضوعات درسی



نسبت به دانش‌آموزان غیر خلاق دارند از این رو هم تلاش بیشتری از خود نشان می‌دهند و هم یادگیری این دسته از دانش‌آموزان نسبت به دیگران عمیق‌تر است در نتیجه عملکرد تحصیلی بهتری خواهند داشت.

#### منابع

۱. محمودی، بختیار. (۱۳۹۵). عوامل مؤثر بر خلاقیت در دانش‌آموزان خلاق و عادی. پنجمین کنفرانس بین‌المللی روانشناسی و علوم اجتماعی، تهران.
۲. آزادمنش، معصومه؛ ترکیان تبار، منصور. (۱۳۹۶). تدریس خلاق و تأثیر آن در موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان. سومین کنفرانس بین‌المللی روانشناسی، جامعه‌شناسی، علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی.
۳. امینی، محمد؛ رحیمی، حمید؛ منتظر، مرجان. (۱۳۹۸). تعیین نقش و سهم برخی عوامل و موانع رشد خلاقیت در نظام آموزشی ایران. مورد مطالعه: مدارس دوره متوسط اول کاشان.
۴. سیروسی، زهرا (۱۳۹۹). تدریس خلاقانه. دومین کنفرانس ملی یافته‌های نوین یاددهی-یادگیری در دوره ابتدایی.
۵. حاجی عباسی خضولو، فاطمه؛ عباسی، فاطمه؛ کریم وندسراب، مهسا. (۱۳۹۸). بررسی عوامل مؤثر در خلاقیت دانش‌آموزان و راه‌های پرورش آن. اولین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در روانشناسی، مشاوره و علوم رفتاری.
۶. رنجبر، غفور؛ رنجبری کهنی، ثریا؛ دهقانی، کلثوم. (۱۳۹۹). تأثیر خلاقیت در آموزش و یادگیری دانش‌آموزان. دومین کنفرانس ملی یافته‌های نوین یاددهی-یادگیری.
۷. مشایخ، پری؛ طاهری، راه‌علی. (۱۳۹۸). تحلیل محتوای مجله رشد دانش‌آموز بر اساس الگوی خلاقیت پلسک. نوآوری‌های آموزشی شماره ۶۷.
۸. افضل، لیلا؛ اسماعیلی، سمیه. (۱۳۹۵). اثربخشی آموزش خلاقیت و خلاقیت عزت نفس دانش‌آموزان دختر مقطع ابتدایی.
۹. سیف درخشنده، سعید؛ نریمانی، محمد. (۱۳۹۶). فراتحلیل عوامل و موانع مرتبط با افزایش خلاقیت دانش‌آموزان.
۱۰. شریعتمداری، علی. روان‌شناسی تربیتی، انتشارات امیرکبیر، ص ۴۰۹.
۱۱. مرادی، احمد؛ قبادی، کبری. (۱۳۹۸). اثربخشی آموزش خلاقیت بر مهارت حل مسئله و مقایسه با روش بازی در کودکان پیش دبستانی. مجله علوم روانشناختی/دوره نوزدهم/شماره ۸۵.
۱۲. جهانیان، رمضان. (۱۳۹۵). عوامل مؤثر در پرورش و توسعه خلاقیت دانش‌آموزان مدارس ابتدایی استان البرز.
۱۳. خیر آوران، زهره. (۱۳۹۴). بررسی عوامل مؤثر بر خلاقیت دانش‌آموزان مقطع ابتدایی شهر تهران از دیدگاه معلمان. همایش ملی آموزش ابتدایی.
۱۴. قوامی راد، رضا؛ یوسف منش، محمد؛ جمالیان زاده، سیدبرزو. (۱۳۹۹). تأثیر روش تدریس و نوع ارزشیابی بر خلاقیت و قوه تخیل در دانش‌آموزان ابتدایی. هشتمین همایش علمی پژوهشی علوم تربیتی و روانشناسی، آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی ایران.
۱۵. مهدیخانی، معصومه؛ کاظمی، فرشیده. (۱۳۹۹). رابطه سبک‌های مدیریت کلاس با خلاقیت دانش‌آموزان مقطع ابتدایی. هشتمین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روانشناسی، مطالعات اجتماعی و فرهنگی.
۱۶. دهقانی، محمد اکرم؛ پودینه مقدم، طاهره؛ فنودی، زهرا؛ صفت گل، خدیجه؛ پودینه، سکینه؛ ابراهیمی، پری. (۱۳۹۹). بررسی نقش حمایت‌های خانواده و مدرسه در رشد و شکوفایی خلاقیت دانش‌آموزان. هشتمین همایش علمی پژوهشی علوم تربیتی و روانشناسی، آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی ایران.
۱۷. بیان فر، فاطمه؛ صادقی، سمیه؛ اسعدی، فاطمه. (۱۳۹۹). زمینه‌ها و عوامل خلاقیت در تدریس معلمان خلاق در مدارس ابتدایی در شبکه اجتماعی دانش‌آموزان (شاد). پنجمین همایش ملی علمی پژوهشی روانشناسی و علوم تربیتی

۱۸. یزدانیان، مینا. (۱۳۹۹). اثربخشی آموزش مبتنی بر حل مسئله بر انگیزش پیشرفت و خلاقیت در دانش‌آموزان مقطع ابتدایی. سومین همایش علوم انسانی (پیشرفت‌های نوین در عرصه علم و فراعلم).
۱۹. پرویزی، قامت. (۱۳۹۹). نقش فضاهای بازی طبیعی در خلاقیت کودکان. کنفرانس بین‌المللی عمران، معماری، توسعه و بازآفرینی زیرساخت‌های شهری در ایران
۲۰. عبداللهی، آمینه. (۱۳۹۹). روش‌های تدریس خلاقانه. دومین کنفرانس ملی یافته‌های نوین یاددهی-یادگیری در دوره ابتدایی.
۲۱. خسروی، مهدیه؛ شیخی، سعید؛ نادعلی نژاد، جیران. (۱۳۹۹). نقش برنامه درسی خلاق در آموزش و پرورش. دومین کنفرانس ملی یافته‌های نوین یاددهی-یادگیری در دوره ابتدایی
۲۲. سالاری، طاهره. (۱۳۹۹). بررسی تأثیر خلاقیت بر یاددهی و یادگیری دانش‌آموزان. دومین کنفرانس ملی یافته‌های نوین یاددهی-یادگیری در دوره ابتدایی
۲۳. برومندنیای شادی، سعید؛ قاضی ویشکایی، مرضیه. (۱۳۹۹). تکالیف یادگیری خارج از مدرسه دانش‌آموزان. دومین کنفرانس ملی یافته‌های نوین یاددهی-یادگیری در دوره ابتدایی
۲۴. یاسمی، صدیقه؛ حسینی خواه علی؛ کیان، مرجان؛ گرامی پور، مسعود. (۱۳۹۹). راهبردهای یاددهی-یادگیری مبتنی بر خلاقیت در دوره ابتدایی. دومین کنفرانس ملی یافته‌های نوین یاددهی-یادگیری در دوره ابتدایی.
۲۵. نوراللهی، عاطفه؛ جمشیدی فر، کبری؛ جمشیدی فر، زهرا. (۱۳۹۹). تأثیر آموزش الکترونیکی بر انگیزه پیشرفت و خلاقیت دانش‌آموزان. پنجمین کنفرانس بین‌المللی علوم انسانی و آموزش و پرورش با محوریت توسعه پایدار.